

Ebmos nissonolmmoš dárbaša hámlaš gahpira – ladjogahpiriid hámit ja hearvvat 1800-logu álggus

GUNVOR GUTTORM

Sápmelaš nissonolbmuide lea gárvvuid hábmen oalle guovddážiis go lea sáhka duojis. Bivttasgoarrumiin leat čájehan čehppodagaset, sii duddjojedje go lei dárba gárvvuide, ja seammás de čábbudedje iežaset biktasiiguin. Hárve lea dat bealli doarvái deattuhuvvon go dutkit ja eará čállit leat gieđahallan biktasiid. Mu mielas lea *ladjogahpir* buorre ovdamearkan dasa. Dán artiikkalis válddán ovdan ladjogahpira dainna oainnuin ahte olbmot leat gorron dan činadan dihtii. Iskkan *ladjogahpira/čoarvegahpira* hábmema ja geavaheami nugo; goas lea ihtán, mo dalá sápmelaččat leat fuomášan gohčodit *ladjun*, makkár guovlluin veadjá leat geavahuvvon, makkár hámit ja hearvvat leat ja manne son olbmot heite dan geavaheames. Lahkonanvuohki lea girjjálaš gálduid, ladjogahpiriid hámiid ja dáiddalaš govaid guorran ja buohtastahttin. Geahčan dás mo sáhtta gielalaččat guorrat sáni *ladju*, ja mo dat de mitala gahpira leavvama ja saji sápmelaš duodjeádejumis dan áiggis. Dasto geahčan mo muhtun mátkkálaččat leat govven ladjogahpira, ja lean ráddjen áiggi 1800 rájes gitta 1840 rádjai. Geavahan oasi ladjogahperčoakkáldagas mii gávdno Norgga álbmotmuseas (Norsk folkemuseum) Oslos, oahpásmuvvan dihtii hámiide ja hearvvaide. Loahpas árvoštalan muhtun dáiddagovaid 1830-logus ja maid dat mitalit gahpiriid birra.

Ladjogahpira alimus geavahanáigi

Gahpir geavahuvvui Finnmárkkus ja lagaš guovlluin Suoma bealde, nugo Ohcejogas, Anára guovllus ja Enodagas. Nesheim geažida ahte gahpir lea maid gávdnon anus Gárasavvona guovllus, vaikko ii sáhte gávdnat dakkár hámat gahpira (Nesheim 1953: 130). Gahperhábmen lea gáibidan duojáris ollu dáidduid ja hutkáivuoda nu ahte buot oasit heivejit oktii, seammás go

gahpir galggai leat vuogas ja hámálaš. Ládjogahpira geavahedje nisson-olbmot ja beallešat nieiddat, nugo dulkon gálduid. Gahpir oaččui dan hami mainna lea dovddus muhtumin maŋŋil 1750, Wahlenberg govve gahpermálla 1804:s, ja lea okta dain vuosttas čálalaš gálduin mii čielgasit čilge gahpermálla (Wahlenberg 1804). Itkonen čállá Tuderusa dieđuid vuodul ahte Giema guovllu sápmelaččain lei 1600-logus liidnedeavddagahpir mii lei hervejuvvon daniin. Nuppi dieđus maid Itkonen geavaha, lei liidnelágan gahpir maid lea duorran, ja gahpira de čavgii oaivvi birra hearvabáttii-guin. (Itkonen 1948: 366.) Dáin gahperhámiin sáhtta oaidnit muhtunlágan oktavuoda ládjogahpirii. Jus diet deavddagahpirat leat vuodđun ládjogahpiriidda, de lea geavahanguovlu viidát, dasto Romssa, Čohkkirasa ja Váhčira guovllut ge. Knud Leem govvida iežas girjjis *Finnmarkens lapper* (1975 (1767)) muhtun gahpira mii lea allat. Mu mielas ferte vuhtii váldit dáid gahperhámiid go guorahallá ládjogahpira hámiid.

Ládjogahpira heite geavaheames beaivválaččat gaskal 1870–1900. Min áiggis leat fas muhtumat ealáskahtán ládjogahpira goarruma ja geavaheami. Leat guokte váldosiva heitimii, nubbi lea ahte gahpir gárttai lossadin oaivvis ja nubbi sivva lea lestadialaš osku (gč ee. Gjessing 1840: 53, Tromholt 2007 (1885): 145). Guovdageainnus gos lestadialaš lihkadus lei garraseamos, jávkka gahpir áramusat, ja oaidná ahte jo ránnjágielddas Kárášjogas lei gahpir guhkit anus. Tromholt čállá ahte gahpir ii lean šat anus Guovdageainnus dalle go son lei doppe (1883), ja čilge oskomorráneami sivvan, muhto čilge ahte ránnjágielddas Kárášjogas ain lei bárrahassii anus (Tromholt 2007 (1885): 144–145). Zorgdrager govve dáhpáhusa go muhtun morránan nieida hilggu gahpira. Mui talusa mielde muhtun nieida hilggu gahpira maŋŋil ipmilbálvalusa. (Zorgdrager 1997: 215–220.) Sártnis lei ožžon diehtit ahte fierra mii lea ládjogahpiriid siste, lei suddolaš ja danne šlivgii gahpira obbasii, ja earát ge geat ledje jorgalusa dahkan, čuovvoledje su láhttema (ibid.: 220). Manne lei justa fierra dahje čoarvegahpir nu áittan dán lihkadussii? Mun dulkon ládjogahpira leat nissonolbmuid dehálaš čikŋan ja rábmin. Leastadialaš oskku mielde eai galgan olbmot goavvádit gárvodit, ja danne šattai gahpira atnu suddolaš.

Nu gohčoduvvon *nulpo-* dahje *jollegahpir* lea gahpermálla mii lei anus dakka maŋŋil go ládjogahpir ii šat lean beaivválaš anus. Go ná lea govahallan gahpiriid, de lea váldán vuoddu *čoarvegahpiris*, ja govven ahte gahpir lea «massán čoarvvi» dahje «ii daga čoarvvi».

Ládjogahpir dahje čoarvegahpir muitala báddegeavaheami ja hámi

Sihke doaba *čoarvegahpir* ja *ládjogahpir* geavahuvvo. *Čoarvegahpir*-doaba govve gahperhámi, ja mun árvalan ahte *ládjogahpir*-doaba govve sierralágan bátti mii geavahuvvo. *Čoarvegahpir*-doaba vuolgá das go gahpira bajáš (dat mii gokčá *fiera*) muittuha čoarvvi. Gávdno maid goalmát doaba mii lea geavahuvon, nammalassii *gazzagahpir*, muhto dát doaba lea Nesheima dieđuid vuodul dušše oahpis Gárasavvona guovllus (Nesheim 1953: 130). Nesheima mielde lea *ládju*-dahje *ládjogahpir*-doaba iešguđet suopmaniid dadjanvugiiguin dovddus guovlluin gos gahpir fal lea leamaš anus: Kárášjogas, Guovdageainnus, Buolbmágis, Várjjagis, Reahpenvuonas, Návuonas, Álttávuonas, Unjárggas ja maiddái Anáris (ibid.). Várjjagis gohčoduvvo *fiera* (gahpira siskkoš) ládjun. (gč. maid Magga 2006: 316, Juuso 2006: 306, Hætta 2006: 281, Guttorm 2006: 288–297 geat čállet ládjogahpiriid birra Máttá-Várjjaga, Unjárgga, Guovdageainnu ja Kárášjoga guovllus.) Eará guovlluin lea *fiera* gahpersiskkoš ja dat lea muoras hábmejuvvon. Gutorm Gjessing čállá ahte sátni *ládju* sáhttá vuolgit báttis mii lea *stiellása* ruohttasis (Gjessing 1940: 52–61). Gjessing oaivvilda ahte leat gávdnon gahpirat Islánddas mat sakka sulastahttet ládjogahpiriid. Dát gahpermálla lei Islánddas sullii 1750-logus gitta 1800-lohkui. Gahpir lei allat ja gahpergeahči mohkastii ovddosguvlui (gč ibid.: plate 10 b.). Gahpira čavgii oaivvi birra silkebáttiin dahje earalágan báttiin. (ibid.: 58.)

Nesheim lea geahččalan čilget sáni *ládju* go čuovvola Gjessinga ákkaid (Nesheim 1953: 129–147). Son oaivvilda ahte *ládju* lea luoikkasátni, ja danne sáhttá su mielas lohkat ahte čoarvegahpermálles lea skandinávalaš vuolggá. Son oaidná oktavuoda liidnái go čilge *ládjogahpira*. Son čállá:

Til laggjo våger jeg å foreslå en nordisk etymologi, nemlig gno. *blæja* (blægja) f. ‘Klæde til at kaste over sig eller noget; *hon hafði knytt um sik blæju ok voru i mork blá Laxd.* 55; om Klæde som man har over sig i sengen... Fremdeles bruges *blæja* om Klæde, der kastes om eller over Lig...; om Klæde der ligger over Alteret...’ laggjo svarer til *blæja* som f.eks. *nappo* til *næpa* (NL, s. 243, nahppo) eller *radno* (sl. tykt ullteppe) til nordl. græna. Bortfall av *b* i *bl-* som f.eks. *lâggjo* «bly». Ordet er vel opptatt i en sjøsamisk dialekt hvor «klar a» har hatt en *æ*-aktig uttale foran *o* i 2. stav. (ibid.: 137–139.)

Dasto joatká ahte *blæja* ii geavahuvvo čilgehussan gahpirin. Muhto dattetge lea boaresdárogielas geavahuvvon nu. Dalle dat mearkkaša liinni maid čanai oaivvi birra. (ibid.) Skandinávalaš gaskaáiggi nissoniin lei alla *sveigir-*nammasaš gahpir. Nesheim ja Gjessing čilgeba ahte dán gahpiris lea leamaš liidni maid čatná gahpira ala. Nesheim geažida ahte soaitá leat nu ahte ládjogahpiris álggu rájes lea leamaš liidni, seamma go sveigiris. Nesheim ákkastallá ahte sáhtá leat oktavuoha gaskal *blæja* ja láju, ja geažida ahte go leat bealljebilttut 1800-logu ládjogahpiriin, de lea dat juoidá mii lea boahtán manjil. Son de maid oaidná ahte dan gahpiris maid Leema govve, maiddáí váilot bealljebilttut. Danne fertešii leat liidni veahkkin doalaheamen gahpira oaivvis. Son maiddáí čuoččuha ahte gávdnojit gahpirat eará guovllus Sámis main váilot bealljebilttut. Láju vuolit oassi lea seammalágan go *muffal* (mii lea seamma go *skupmot*) Váhčira guovllus. (ibid.: 140.) Muffala coggá badjel *duora*, mii geavahuvvo dán guovllus ja maiddáí seammá guovlluin Norgga bealde. Dát mearkkaša ahte, jus galggaš čuovvut Nesheima árvalusa, de lea ládju leamaš guovtti oasis álggus, vuolit oassi ja dasto velá čoarveoassi, ja čatnanbáttiid haga, ja danne dárbbášii liinni doalahit gahpira sajis.

Ovdal go lagabui geahčan dán jurdaga Nesheimas, de geahčan muhtun eará doahpaga mainna sáhtášii buohtastahttit *ládju*-doahpaga. Lea sátni *hlađ* mii čilgejuvvo boaresdárogiel sátnelisttas ná:

Eit slags vove (eller lagd) prydband bruka på dukar og klede, om hovud (hovudlad, diadem), og (av kvinner) truleg om armar og legger (Heggstad ja earát 1990 s.v. *hlađ*).

Nu sáhtá lohkat ahte Nesheima etymologiijajurdda *ládju* ii soaitte leat nu endorii. *Hlađ* dahje *la* čilge bátti mii heaŋgá vulosguvlui dahje lea birra oaivvi. Nu sáhtá áddet ahte báddi maid giessá birra gahpira, lea leamaš dehálaš ja dat de lea addán nama olles gahpirii, muhto dalle ii leat liidni (*blæja*) mii lea leamaš vuodđun nammadeapmái, muhto baicce báddi mii lea čavgejuvvon gahpira birra. Ja nu sáhtá oaidnit ahte Gjessing ge deattuha bátti leat vuodđun doahpagii, ii ge nu ollu liidni dahje gahpermálie. *Čoarvegahpir-* ja *gazzagahpir-*doahpagat leat fas dasto čadnon gahpermálie.

Nissonolbmo gahpir Leema áiggi

Mun oaivvildan ahte ferte geahččat makkár lei nissonolbmo gahpermáalle Leema áiggi Finnmárkkus, go lea gahpermáalle mii lea govvejuvvon ovdal ládjogahpira. Leem lei báhppan ja miššonearan Finnmárkkus, álggos Porsáנגgus ja maŋŋil Álttás 1725 rájes 1734 rádjai. Son jodii olbmuid mielde, oahpai giela ja áiccai. Su girji *Beskrivelse over Finmarkens lapper* mii almmustuvvui 1767:s govve olbmuid, sihke mearragátti sámiid ja badjeolbmuid, eallima ja earret eará duddjoma. Leem čilge ahte nissonolbmo gahpirat Finnmárkkus leat jogo ládđis dahje beallemasas. Gahpir lea guovtti oasis. Bajit oassi gokčá gállu maŋŋeoavvi gitta niskái. Nubbi oassi manná birra oaivvi (juoga nu lágan ravda dahje reaska, ádden mun). Dearisin lea fiskes ládđi dahje diŋga. Gahpir lea buddejuvvon (dahje *speallevearkkastuvvon*?) eará ivnnat diŋggain, dahje golle- ja silbabáttiiguin dahje eará čalbmáičuohcci báttiiguin. Seammalágan bátti galgá maid Leema mielde čatnat gahpira birra. (Leem 1975 (1767): 83.) Son lasiha ahte son lei oaidnán muhtun geafes nissonolbmo gii lei buden ja dearistan iežas gahpira luossačuomain. Gahpir lei dalle vielgat ja ruvddot (ibid.). Leem joatká muitalit ahte ovdal go nissonolmmoš cökkai gahpira, de bijai oaivvi ala jorba, stuorra deavdaga. Dasto čavgii bátti vuollelis dán deavdaga nu ahte gahpir manai sisaguvlui dakko, ja bajimus oassi gahpiris de mohkkasa ovddosguvlui. Dáid gahpiriid lohká sulastahttit gahpiriid maid lea oaidnán Oppdala rivguin. (ibid.: 84.) Lea veaháš váttis áddet ollásit makkár lea dát gahpermáalle. Muhto ferte masá árvidit ahte oaivvilda ahte vuolit oassi (*reaska*?) lea dat mii manná birra oaivvi. Dasto lea bajit oassi dat maid dál gohčodat gahpervuodđun ja dan de lea gorron gitta vuolit oassái (*reskii*?). Leem muitala mo nissonolbmot gárvodit go leat guodoheamen bohccuid; vuos bidjet njálfáhta badjelii, dasto cogget alla gahpira mii lea dego kruvdu. Dán gahpira gurut ravddas heaŋgá báddi mii galggai leat čalbmáičuohcci ja mas galgá leat gollehuvvon boallu mas leat lágvgastagat. (ibid.: 84.) Muhto de ii šat muital ahte cogget go nissonolbmot dán namuhuvvon gahpira nuppi gahpira ala, skupmohin. Nesheim oaivvilda ahte duorrangeahpirat mat dál geavahuvvojit Skániin ja Čohkkirasas, leat eanet dan gahperhápmái maid Leem čilge (Nesheim 1953: 142). Maiddái Itkonen čuovvu jurdaga ahte Leema gahpermáalle ii leat seamma go ládjogahpir.

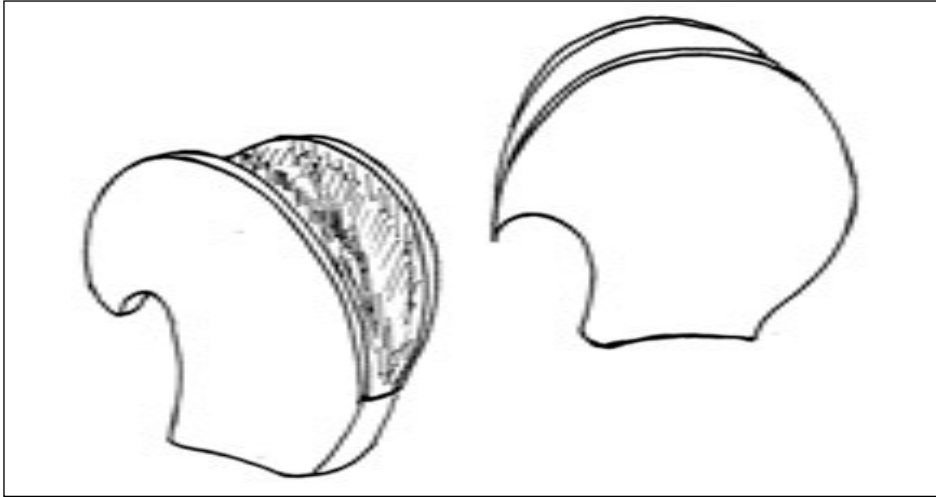

Govva 1: Gahpermálle nugo Knud Leem govve 1767:s (Leem 1975 (1767): Tab. IX). Olgešravddas lea gahpir maid nissonolbmot atne guođohettiin bohccuid, vuos njálfáhta ja de nuppi gahpira mii lea dego kruvdnu.

Dása sáhttá muhtun muddui guorrasit, go Leema gahpir lea guovtti oasis, ja duorramat leat maiddái guovtti oasis. Nesheim árvala dattetge ahte álggus eai leat ládjogahpiris leamaš nu olu oasis, ja juoga nu láhkai gahpir rievddai nu ahte das ledje sihke bealljebilttut ja muođobiras. Mu mielas dát lea vejolaš, go dat geahpeda duddjoma go eai leat nu olu sávnjit. Sáhttá áddet nu ahte gahpermálle maid Leem čilge, ovdána guovtti guvlui; deavddagahper- ja ládjogahpermállen. Dás veadjá leat nu geavvan ahte gahpermálle maid Leem čilge gaskamuttus 1700-logu, ovdána nu ahte lea ain guovtti oasis, muhto dasa lasihuvvojit báttit nu ahte lea vejolaš čatnat gahpira. Nu sáhttá oaidnit ahte gahpermálle maid Leem čilge leat anus Finnmárkkus, ovdánišgoahtá Finnmárkkus ja Suoma davimus guovlluin loahpalaš hápmin nugo dovdat čoarve- dahje ládjogahperhámi. Vuosttas rievdadussan jáhkán leat leamaš háhkat čanastanbáttiid gahpirii.

Fierra

Makkár deavdda lea maid Leem čilge? Su čállošis ii boađe ovdan makkár deavdda lea. Dain ládjogahpiriin mat leat čohkkejuvvon dávvirvuorkkáide, lea deavdda muoras. Muhto veadjá leat ahte álggus ii lean muorra. Leema čilgehusa mielde bidje nissonolbmot dán deavdaga álggos vuos oaivvi ala, ja de easkka cogge gahpira. *Fierra* mearkkaša dál maid gámasuoinnit maid lea giessan dihtoláhkai nođđun. Sáhttá go son nu leat ahte álggus lei fierra

Govva 2: Fiera lea vullojuvvon beahcemuoras. Fiera sturrodát vuolgá das man stuorisin duojár lea háliidan dan. Sárgon: Gunvor Guttorm.

de baicce juoga eará ávdnasis go muoras ja mii eanet sulastahtii suoidne-fiera? Gahpermálla maid Leem čilge, gáibida geahppa deavdaga, vai bissu oaivvis, go gahpiris váilo bealljebiltut.

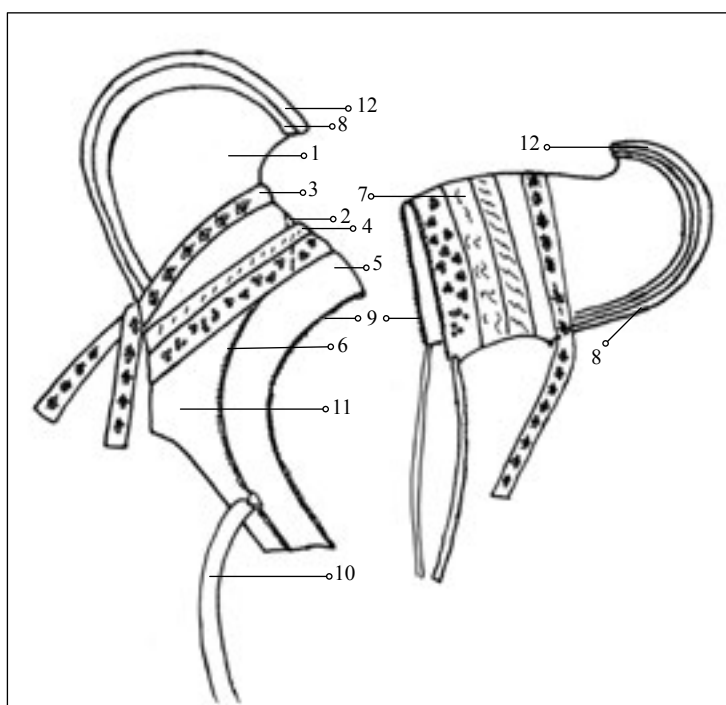
Fierat mat leat čohkkejovvon dávvirvuorkkáide, leat dattetge muoras vullojuvvon. Fiera sturrodát vuolgá das makkár lea gahpir. Fierat mat leat heivehuvvon gahpermálliide main leat dušše guokte oasi, vedjet leat leamaš unnebuččat. Daid fieraid maid mun lean geahččan Norgga álbmotmuseas (NFSA.0568, NFSA.0569, NFSA.0572, NFSA.0573, NFSA.0575, NFSA.0792), leat beahcemuoras. Fiera leat vuollan ráiggil sullii 9 mm assodahkan. Muhtun fierat leat gával vuolleravddas nu ahte heive manjeoaivái. Eanaš fierat leabbánit binnánaš doarrás. Dain fierain maid mun lean iskan, leat iešguđetlágan hámit. Vihtta guđa fieras maid gehččen Norgga álbmotmuseas, bohtet Kárášjogas. Vaikko velá fierat bohtet seamma báikkis, de leat olbmot fearran daid individuálalaččat. Fiera njunnegeahči sáhtta leat čohkal (eanaš háviid) dahje maidái jorbejuvvon. Muhtun fierat leat hui snuohkasat (mohkki sakka ovddasguvlui) ja earát fas njuoggasat. Mun dulkon fieraid hápmevalljodagaid nu ahte son guhte lea vuollan daid, lea sihke iskan heivehit dan oaivvi mielde, asehuhtán dan vai geahppu ja dasa lassin háliidan oažžut čalbmáičuohcci hámi dasa. Leago son nu ahte nissonolbmot ieža ferre ja vulle daid? Dán jearaldahkii in leat vuos gávdnan vástádusa. Fierat mearridedje makkár hápmin de gahpir šattai, danne fertii álggus vuollat

gárvvisin fiera. Fiera birra heivehuvvui láđđi dahje diŋga čavgadit, nu ahte eai šaddan joaimmit.

Láju váldohámit ja vadjanvuogit

Jus galgá ollásit áddet ládjogahpiriid hámiid, de ferte dárkileappot geahččat vadjanvugiid. Leat guovttelágan váldogahpermálla nugo mun oainnán, nuppi málles leat guokte–golbma bihtá, ja nuppis leat eanebuš bihtát. Gahpermáliid váldoerohus lea ahte nuppis ii leat gállogáidá ja nuppis fas lea. Muhto dán ge guovtti gahpermálla siskkobealde leat fas molssaevttolaš čovdosat mo osiid leat vadjan. Duojarat leat ávdnasa divdna atnán, jus ávnnas ii liigon olles bihttán vadjat, de jotke.

Vuosttas gahpermálla maid namuhan, lea gahpermálla mas leat guokte dahje golbma oasi (earret liigejoatkagat), ja mas ii leat gállogáidá. Dán

Govva 3: Ládjogahpira osiid namahusat. Dát leat evttohusat ja vuodđun leat šávkka ja nisssonolbmo gahpira oasis. Gurutbealde lea gahpir mas leat eanet oasis, ja olgešbealde fas gahpir mas eai leat nu olu oasis. 1: stielas 2: gállogáidá, 3: ládju, 4: gearda, 5: muođobiras, 6: muođobirasbáddi, 7 gállo-/oaivebiras, 8: dearis, 9: speallevearka, 10: gahperbáddi, 11: bealljebiltu, 12: bajáš. Sárgon: Gunvor Guttorm.

gahpermálles lea *stielas* mii gokčá fierá gilggaid ja ollá gitta beljiid ja gáibbi vuollái (*stielas*), dasto bajáš mii manná fierá njunnegeažis gitta gahperniskái. Daid gahpiriid gaskkas maid lean geahččan Norgga álbmotmuseas, gávdnen guokte dakkáračča, nubbi gulai Davvesiidii (NFSA.3466AB, govus 4) ja nubbi fas Áltái (NFSA.3357). Muhto dán ge gahperguoktás leat stuorra erohusat. Nuppis lea čielga bealljebiltu, ja nuppis ii, ja dan vuolit oassi lea liidnelágan.

Dasto lea nubbi málle mas leat eanet bihtát, ja mas lea gállogáidá. Dás lea omd. *stiellásat* (sierra oasis firrii), ja dás sáhtta leat sávdnji guovdu ovdda-bealde dahje ollisin. Das sáhttet leat sierra bealljebiltut mat leat gorrojuvvon fierá oassái. Ovddabealde lea gállogáidá mii vuolgá fierá máddagis ja maid goarru gitta stiellásii. Gállogáidá lea heivehuvvon vai gahpir lea čavgadit oaivvi mielde ja amaset šaddat joaimmit fierá bokte. Birra muođu lea muođobiras. Dasto gávdnojit ollu eará vadjanvejolašvuodát. Muhtun gahpiriin lea bealljebiltu ja stielas vaddjon oktan bihtán (omd. NFSA.1519), ja bealljebiltu soaitá leat dušše joatkašuvvan áibbas geažis. Stiellása sávnnjiin leat deattadearrásat, guovtti ivnnis. Maiddái Leem namuhii dearrásiid, ja orrot čuvvon maid dáidda gahpiriidda. Go geahčča ladjogahpersárgosa maid Nesheim čájeha, de lea dát manjit gahpermálle maid govve, ja dat lea dasto ovdáneapmi gahpiris mas leat moadde oasis (Nesheim 1953: 131).

Hearvabáttiid geavaheapmi

Eanaš ladjogahpirat mat leat čohkkejuvvon goit Norgga álbmotmuseai, leat rukses láddis. Muhto leat maiddái gahpirat mat leat alit ja eará ivnnat láddis. Itkonen čujuha Andelinii gii diehtá muitalit ahte erenoamážit nuoraid ladjogahpirat čijahuvvojit silbabáttiiguin (Itkonen 1948: 367), muhto in leat gávdnan eará sajis dakkár dieđuid. Earát leat baicce čállán ahte vuolgá das makkár várri goarrus lea. Fiskes dahje eará ivnnat dearrásat leat stiellása ja bajáža sávnnjiin. Hearvabáttit dahje *gearddat* gokčet buorremealgadii sávnnjiid. Maiddái muođobirrasii leat muhtumin deaddán muođobirasbátti. Muhtun gahpiriin lea speallevearka, muhto earáin fas leat muođobirrasa ravdda deaddán láiggiin. Dát hearvabáttit leat čuvvon jo Leema áiggi rájes. 1800-logu álggus čállet mátkkálaččat ahte sápmelaččat gávppašit sihke Romssa ja Hámmárfeastta gávpogiin, ja sihke golle- ja silbaivnnat hearva-

Govva 4: Gahpermälle mas ii leat gállogáidá, gullá Davvesiidii. Adolf Steen fidnii dan 1929:s. Dán gahpiris leat guokte bihtá. Stielas mii gokčá fierá gilggaid ja nubbi bihtá fas fierá bajáža gitta niskái. Dán gahpirii lea joatkán bealljebilttu. Dán gahpiris lea gáiddáš fierá mohkis. Gahpir lea Norgga álbmotmuseas, NFSA.3466AB. Govven: Norgga álbmotmusea, Oslo.

báttit leat bivnnuhat (gč Marmier 1997 (1840), d'Aunet 1968 (1854), de Capell Brooke 1827: 58). Lea váttis diehtit makkár áiggis leat dávvirvuorkkaid gahpirat, muhto sáhtta árvidit ahte leat sullii gaskamuttus 1800-logus ja gitta 1900-lohkui, dalle go olbmot heaitigohte geavaheames daid. Norgga álbmotmuseas gávdná ge ovdamearkkaid ládjogahpiriin main leat valljis hearvabáttit (omd. NFSA.0754, NFSA.0757, NFSA.0758, NFSA.1187, NFSA.1519, NFSA.1587, NFSA.3778).

Mátkkálaččaid gahperáicamat 1800–1840-loguin

Lahkanan dihtii mo soaitá leat ládjogahpir leamaš 1800-logu álggogeahčen, de geavahan dás muhtun mátkkálaččaid dieđuid ja árvoštalan daid. 1802:s jodii Göran Wahlenberg davvin ja galledii sihke Finnmárkku ja Ohcejoga ja Anára guovlluid (Wahlenberg 1804). Su čálus lea ge okta álgogálduin mas čielgasit govahallojuvvo ládjogahpir. Son galgai vuosttažettiin geahččat makkár luondu guovllus lei. Muhto son maid de muitala olbmuid daguin ja

Govva 5: Ládjogahpir mii gullá Buolbmátjávraí Ohcejogas. Lea čohkkejuvvon 1907:s. Dan gahpermálles lea gállogáidá. Muđui leat bealljebilttut alit láddis ja muodobiras rukses láddis. Gahpir gávdno Norgga álbmotmuseas, NFSA.0757. Govven: Norgga álbmotmusea, Oslo.

biktasiin. Ohcejogas áicá gahpira maid son oaivvilda lea erenoamáš Deanuleagis ja Anáris. Dát gahpir lea alit dahje ránes láddis (eanemus dábalaš). Gahpir gokčá justa oaivvi ja gállu, ja manná justa muođu birra gáibbi vuollái. Manneoaivvi gasku de lea gul cylinderlágan oassi mii lea devdojuvvon ja dan birra de lea golmma suorpma govddu báddi gissojuvvon. (ibid.: 25–26.) Son árvala ahte sápmelaččat leat hutkan gahpira suddjendihtii iežaset čuoikkain (ibid.). Oaivvilda ahte dát gahpermálla ii leat Finnmárkkus. Dan son oaivvilda go čujuha Leema čállosii (ibid.). Dán dieđu ii dárbbáš nu duohtan váldit go Leema dieđut soitet leat čadnon su áigái.

Arthur de Capell Brooke johtá maid sápmelaččaid luhtte 1827:s. Son muitala ahte sápmelaččain Hámmárfeastta guovllus lei sierralágan gahpir (doppe ledje gesiid sihke mearrasápmelaččat ja Guovdageainnu ja Kárášjoga badjeolbmot). Gahpermálla maid son čilge sulastahtá Wahlenberga, bajit oassi rukses hálbbes láddis ja vuolit oassi fas ivdnás bumboldiŋggas, ja gahpir lea ravdaduvvon roavva báttiiguin. (de Capell Brooke 1827: 58.) Son gul ii leat vávján stuorra erohusa mearragátte- ja siseatnansápmelaččaid gárvvuin, muhto baicce earuha geasse- ja dálvebiktasiid, ja son čilge geassegahpira. Romssa museas gávno gahpir mas lea láddestielas ja gállo-/oaivebiras (liidnelágan) ivdnás bumboldiŋggas, nu ahte lea vejolaš ahte bumbol lea geasseávnas (gč. Gjessing 1940: plate 9:c).

Le Recherche-ekspedišuvnna oasálasttit 1838–1839:s maiddá vávje ládjogahpira. *Le Recherche*-ekspedišuvdna čadahuvvui 1838–1840:s Spitsbergenii ja dasto maiddá Davvi-Norgii. Lei fránsk kalaš ekspedišuvdna masa serve luondufágalaš dutkit, muhto maiddá dáiddárat ja girječállit. (Knutsen – Posti 2002.) Girječállit Xavier Marmier searvvai dán ekspedišuvdnii jagiid 1838 ja 1839. Son finai sihke Romssas, Hámmárfeasttas, Guovdageainnus ja gallestalai maiddá Læstadiusa Gárasavvonis. Dávjá namuha ge sápmelaččaid. (Marmier 1997 (1840).) Marmier galledii Davvinjárgga, Muosága, Keaisvákki ja Ávanuori geasset 1838. Čakčageasi fas finai Gávvuonas, Guovdageainnus ja de Gárasavvonis (Svenheim 1997: 12). Go Marmier bohtá Romsii, de oaidná son iešguđetlágan bivttahasaid. Son govve Romssa gávppoga hirbmat gávppašanguovddážin, erenomážit ruoššat leat doppe iežaset dávviriiguin. Dáppe ii namut ládjogahpira, vaikko su dáiddalaš ustit gii maid lea searvan ekspedišuvdnii, A. Mayer, mále ge nissonolbmuid ládjogahpiriin Romssa-gávppogis, muhto sáhtá leat seamma bures bidjan ládjogahpermotiivvaid govvi. Hámmárfeastta guovllus de beassá Marmier

lagabui sápmelaččaid. Doppe son vulggii báhpa mielde Fálesnuorrái gos orro eanaš sápmelaččat (Marmier 1997 (1840): 60). Marmier čállá ahte sápmelaččat vánddardedje viidát girkostallamiidda vuonas vutnii ja váris várrái, 6 miilla birrasis (ibid.). Ládjogahpiriid birra dadjá ahte «lua deira er i farga stoff som liknar på kvinneluer du ser på Island og i Normandie, ein slags hjelm» (ibid.).

Ládjogahpira, dahje gahpira mas lea «čoarvi» lohká leat muhtunlágan liidne-ávdnasis gorrojuvvon. Muhto mo muđui lei gahpir, galle oassi das leat, ja lea go erohus omd. badjeolbmuid ja mearrasápmelaččaid ládjogahpiriin, ii sáhte su oanehis čilgehusain govvet. Ferte muitit ahte Marmier ii leat guhkit áiggi leamaš sápmelaččaid luhtte ja nu dárkilit geahččan, ii ge soaitte leat fáhten gahpererohusaid. Eará lea ahte amas čalbmái sáhtte leat vuosttas geahčastahkii buot seammaláganat.

Seamma mátkkis lei maid Léonie d'Aunet. Son lei nuorra, 19-jahkásaš go searvvai mátkái. Son mátkkoštii iežas isidin Francoir Biardain gii lei dáiddár. Son lea sakka dárkileabbo go Marmier go čilge ládjogahpiriid:

..., men kompletterer den med et eiendommelig hodeplagg, halvt hjelm og halvt kyse, sydd i blått eller grønt ullstoff. Luen slutter tett om ansiktet og de mest fornemme kanter den med en skjemmende bomullsblonde. Pullen er veldig stor og for at den ikke skal henge, stives den av med en trekloss. (d'Aunet 1968 (1854): 72.)

Kyse-sáttni muitala ahte lea gahperhápmi mas lea govdes gállo-/oaivebiras mii manná birra muođu ja ollá sullii oaivečohkkii, ja mii dasto lea liidnelágan. Dasto lea manjeoaivvis niskái nubbi oassi. Léonie d'Aunet johtá Marmierain searvalagaid Romssas, Hámmárfeasttas, Guovdageainnus, ja son čállá iežas muitalusain das maid oaidná. Sutnje lea lossa mátki, ii ge veaje oaidnit olus buori sápmelaččain ja dovddaha ahte sápmelaččat eai stánde ieža nu ollu hutkat, sápmelaččat leat gul vuoiñjalaččat hirbmat geafit, go sis eai leat doahpagat «máhtu ja dáidaga birra» (ibid.: 75). Joatká čállit:

De er underutviklet både åndelig og materielt, og gjør ikke noe forsøk på å bedre sine kår. Deres land grenser på tre sider mot siviliserte riker: Norge, Sverige og Russland, men de har ikke lånt noe derfra, de har intet forstått og intet ønsket, er uten krav, uten lyster eller lengsler og lever sitt

elendige liv i en slags åndelig og fysisk døs som passer godt i disse frosne og solfattige omgivelser. (ibid.: 76.)

Dát oaidnu sus váikkuha maid mo son de ángiruššá fidnet dieđuid sámiin ja sápmelaččaid birra. Danne ii sáhte sus vuordit ahte son oaidná omd. ahte muhtumat čijahit gahpiriid eará láhkai go nuppit go leat čeahpit dahje go sis lea buoret várri. Jus geahččá fieraid ja gahpiriid mat leat čohkkejuvvon dávvirvuorkkáide, de oaidná baicce ahte gahpirat šadde hui individuála danne go fiera sáhtte fearrat ja vuollat hui iešguđetláhkai. Dan ii lean d'Aunetii vejolaš oaidnit go son han lei bidjan sápmelaččaid ovttá gurgalussii, ja mat eai sáhtán leat eará go oktageardánat ja unnán dáiddalaččat. Arthur de Capell Brooke čállá baicce logenár jagi ovdal ahte sámi nissonolbmot eai leat «bázahallan» mii guoská čigŋáivuhtii, ja ere-noamážit beroštit iešguđetlágan báttiin, maiguin čijahedje gahpiriidiset. Čigŋáivuohta ja hállu gorutlaš čábbudahttimii ii leat dušše siviliserejuvvon olbmuid oassi. (de Capell Brooke 1827: 60.)

Ivdnebáttit ja iešguđet goarrunávnnasgávppit sihke Romssas ja Hámmárfeasttas leat dattetge addán stuorra vejolašvuoda nissonolbmuide čijahit iežasat gahpiriid. d'Aunet maid oaidná man láhkai leat čijahan bruvdda go lea Hámmárfeasttas: moarsis lea dábálaš gákti, ládjogahpir man lea čijahan silbalávvgastagaiguin ja muđui ollu golleivnnat báttiiguin. (d'Aunet 1968 (1854): 77.) Su muitalusas lea váttis áddet ahte oaivvilda go mearrasápmelaččaid vai siseatnansápmelaččaid. Muhto ádden dás ahte son oaivvilda johttisápmelaččaid, geat johtet gaskal mearragátti ja siseatnama. Oainnat maŋnelis iežas girjjis, go lea joavdan Guovdageidnui, de čállá ahte son lea ožžon eará oainnu sápmelaččain go sii leat ruovttubáikkis. d'Aunet muitalus mieldde nissonolbmot geavahit gahpira siste fiera. Su áicamiin boahtá maid ovdan ahte ládjogahpiris lea láđdi váldoávnnasin ja de leat herven baicce eará ávdnasiin. Ii son ge nagot sirret ahte lea go erohus gahpiriin, nugo mat mearragátteássiin ja siseatnansápmelaččain. Baicce čállá hui oppalaččat ládjogahpira birra, dego dat livččii «oktasaš» gahpir.

Dáid gálduid vuodul sáhtáši dadjat ahte 1800-logu rájes 1830-logu rádjai lei ládjogahpir ná: Das lei jo ihtán fierra siskkožin, stielasávnas lea láđdis, das lei gahperbáddi mainna čatne gahpira. Gahpir lea guovtti oasis, gállo-/oaivebiras (vuolit oassi) lea liidnelágan, ja bajit oassi lea čoarvelágan. Veadjá maid leat nu ahte leamaš geasse- ja dálvegahpirat. Sihke Finnmárkku mearra-

gátte- ja siseatnansápmelaččat ja Suoma beale rádjaguovlluin geavahit dan gahpira. Nissonolbmot viššalit hervejit gahpiriid jus fal fidnejit ja suitet oastit báttiid.

Ládjogahpirat govvadáiddárid govaid vuodul

Lea de miellagiddevaš oaidnit mo dán áiggi, 1800-logu álggus, dáiddárat govvejit ládjogahpira. Dáidagat leat dehálaš gáldut go galgá geahččalit oažžut liigečilgehusa teavsttaide, ja leat visualalaš dokumentašuvnnat. Muhto seammás ferte maid leat dán ge oktavuodas gáldokritihkalaš, ja geahččat man áiggis ja mainna oainnuin leat dáidagat idihuvvon (gč. Ellenius 1990). Válddán ovdan mo dáiddárat govvidit sámebiktasiid seamma áiggis go mátkkolaččat johtet Sámis. Dás geahčan sihke dáiddárid geat čuvvo *La Recherche*-ekspedišuvnna, muhto maiddá geahčan eará dáiddárid buktagiid. Man ollu lea dáiddára iežas dulkon, ja man ollu lea fas «duohta» govahallan, lea dulkoma duohken.

Álggogeahčen gitta gaskamuddui 1800-logu, lei romantihkalaš áigi dáid-damáilmmis. Norggas lei guovddázis iešmearrideapmi ja luvven dánskka-válddis, nu ahte lassin romantihkalaš áiggi, de lei maiddá nášunalromantihkka govvadáidagis hui mihtilmas. Dáiddárat manne Düsseldorfii Duiskkas gos válde oahpu. Düsseldorfa skuvla ii vuosttažettiin deattuhan dáiddára siskkáldas áigumušaid dáidagiin, muhto baicce luonddu sielu. (Danbolt 2004: 156.) Oassi romantihkalaš govvadáidagis lei govvet álbmoteallima.

Govvadáidagis bohtá ovdan romantihkalaš ideologiiija sihke motiivvain ja muhtun muddui govvaráhkadusas. Álbmoteallima govven leavai miehtá Eurohpá, ja dán govvemis lei dehálaš oažžut ovdan dan maid galggai jáhkkit leat álbmoga siellu ja luondu. Dás lei dalle dehálaš govvet sihke iežas álbmoga erenoamášvuoda, muhto maiddá eará álbmogiid erenoamášvuoda. Mii guoská bargovuohká, de ráhkadii dáiddár jođanis sárgosiid luonddus, ja easkka maŋŋil de huksii gova. Dalle sáhtii dáiddár čohkket iešguđetge motiivvaid jođanis sárgosii ja daid sehkket oktii govas. Muhto sáhtta maid-dái váldit osiid earáid bargguin ja bidjat iežas bargui.

Johannes Flintoe (1786/87–1870) lei dánskalaš govvadáiddár gii fárrii Christiania 1811:s. Son lei okta sis gii álggahii romantihkalaš luonddu-

njuohtamiid. Flintoe lea dovddusin šaddan iežas prospektadái daga. Son lei maiddái oasalaš jurdagis ahte gávdnat nášuvnna sielu ja son jođii boaitto-beal báikkiin sárgun dihtii «álbmoteallima» ja álbmotbiktasiid. Su álbmotbivttassárgosat leat «iešvásihuvvon» go son duođai jođii olbmuid mielde Máttá-Norggas. (gč. Noss 1970: 11–12.) Son ii goassege galgga leat fitnan Finnmárkkus, muhto son lea dattetge sárgon maiddái sámebiktasiid. Mun eahpidan ahte su deaivilvuotta sámebivttasgovain lea nu justa.

Čáhcenjuohtamiid ja maiddái transparentta ovdagovat (motiivvaid) maid Flintoe lea dahkan, sáhtta leat viežžan sárgosiin maid B.M. Keilhau lea sárgon iežas girjjis mii almmuhuvvui 1831:s. Earret eará lea sárggus sus mas mahkáš oaidnit almmáiolbmo ja nissonolbmo Deanuvuonas. Flintoe lea, nugo Aagot Noss čilge, ovdal maiddái luoikkahan sárgosiid B.M Keilhauas, nu ahte ii livčče amas jus son lea maid dáid sámeovdagovaid luoikkahan sus (ibid.). Muhto ii leat veadjemeahtun ahte Keilhau fas lea dovdan de Capell Brooke sárgosiid.

Transparentta nieida geas lea ladjogahpir, riesakeahtes liidni, guokte roahki ja golleboagán badjelis, lea gohčoduvvon *Karasjok*. Son lea dás váldán ovdagova iežas dáža álbmotbivttassárgosiin (omd. boagán ja liidni), ja daid heivehan iežas gáktegovvii. Na, man ollu doallá deaivása dát govva? Jus álgit badjin, ladjo- dahje čoarvegahpiriin. Flintoe ii leat oaidnán ieš gahpira, veadjá dovdan Keilhaua ja eará mátkkálaččaid govaid, ja daid geavahan ovdagovvan. Muđui ii sáhte váldit dán gova duohtan. Dás ferte maid muitit ahte son ii leat govvemín olbmuid eallima, muhto son lea dás friija ja várra earáid ovdagovaid motiivvaid mielde sárgon, ja lea háliidan iđihit ideála gova, mii gulai dan áiggi dáiddalaš jurddašánvuohká. Golleboagán maid dás čájeha, lea várra váldán eará norgalaš álbmotbiktasiin maid lei njuohtan ovdalaččas. Dán transparentta sáhtta lohkat stiliserejuvvon govvan mii lea oktiibiddjon mángga motiivvas mat leat dáiddára iežas, ii ge dat govve báikkálaš gahperhámi.

Dasto válddán ovdan guovtti fránsk kalaš dáiddára, Auguste Mayer ja Barthèlemy Lauvergne litografijaid main oaidná ladjogahpiriid. Soai leigga *La Recherche*-mátkkis davviguovlluin 1839:s. Mayer (1805–1890) searvvai mátkái 1838:s. Son lei mearragátte- ja luonddunjuohtti, ja erenoamážit govvii mearrasođiid. Mayera litografijat leat jáhkehahtti danne go son lei ieš searvvis mátkkis. Muhto maiddái son lea váikkuhuvvon áiggistis.

Govva 6: Keilhaua sárggus mas čájeha muhtun Kárášjoga badjeolbmuid. Keilhau jođii guovllus ja čálii mátkemuitalusas ja dasa lassin sárggui. Ládjogahpiris lea govda gállo-/oaivebiras, ja de stielas. Govva lea luoikkahuvvon Norgga álbmotmuseas Oslos (NF.07941-002).

Son mátkkoštii earret eará Marmierain, geas fas lei erenoamáš beroštupmi olbmuid, ja ráhkadii govaid Marmiera girjái *Brev Nordfrå* (gč. Marmier 1997 (1840)). Go dán mátkkis govvejit luonddu, de lea romantihka oainnu mielde ahte luondu lea garas, balddihahtti, ja nu galggai čuohtat dovduide. Sin mátkkis boahťa maid oidnosii oaidnu «nubbái» mas eai leat buot háviid aivve buorit bealit (Knutsen – Posti 2002: 59, gč. maid d’Aunet 1968 (1854) ja Marmier 1997 (1840)). Marmier čállá ahte go sii jovde Romsii, de Mayer beahttašuvai ja suhtihii sakka, go son lei illudan beassat sárgut boaittoheal olbmuid álbmotbiktasiiguin, muhto doppe han ledje olbmot nu «odđaaigásaččat» gárvodan (Marmier 1997 (1840): 40).

Lean válljen giehtaivdnejuvvon litografijja mas oaidná bearraša Sievjjus. Dás leat olgoláhkai gárvodan nisssonolbmot ja dievddut, fáhcat, ládjogahpirat. Almmáiolbmuin buncegahpirat oaivvis. Marmiera dieđuid vuodul mearrasápmelaččat orro dáluin, ja de sáhtta árvidit ahte Mayer lea háli-dan govvet mearrasápmelaš bearraša. Leat golbma nisssonolbmo govvas geain buohkain leat ládjogahpirat, ja buohkain lea sierralágan hápmi ja hervenmálle.

Berthèlemy Lauvergne (1805–1871) litografijja *Guossis sápmelaččaid luhtte Guovdageainnus* lea maid govva mii čájeha dállogova. Lauvergne

Govva 7: Flintoe čáhcenjuohtan. Dás soaitá leat Flintoe geavahan Keilhaua gova skovvin. Muhto Flintoe govvas leat olbmot Deanuvuonas eret (Sofinn fra Tanafjord). Govva lea luoikkahuvvon Norgga álbmotmuseas (NF.05134-003).

searvvai mátkái 1839:s ja jođii de sihke Finnmárkkus ja máttás Ruttii go máhce Fránskii. Govas leat ollu motiivvat mat leat seammaláganat go litografija mii lea 9. govvas. Muđui oaidnit beatnaga ja gore mat soitet leat ovdagovat/motiivvat vižžojuvvon eará sárgosiin. Sihke Mayer ja Lauvergne govveba nissonolbmuid ládjogahpiriiguin. Mayer govve gahpiriid nu ahte vuolit oassi lea sihke bumbolliinnis ja láddis. Goappašagat govveba dan gahpira mii lea moatti oasis. Lea fuomášan veara ahte dás maid govveba gahpiriid hámiid ja hearvvaide iešguđetláganin seamma govvas. Veadjá leat nu ahte dáiddárguovttos leaba áican gahpiriid leat hervejuvvon hui individuálalaččat, ja dan de čájeheaba govain. Vaikko velá eai soaitte doallat deaivása ahte gahpirat duođai ledje justa diekkárláganat go soai govveba, de dulkon dás sudno áicama duohtan dan muddui ahte leat leamaš mánggalágan hervenvuogit. Muđui ii sáhte gal váldit ollásit duohtan sudno govaid, go soai leaba hálidan govvet «dan eará», muhtumin sotnabeaibiktasiin, ja nuppe vuoru fas ideála dilis das maid leaba vásihan mátkkis. Go velá váldá vuhtii mii dan áiggi govvadáidaga ideála lei, de ii sáhte geahččat daid govaid ge mu mielas duođastussan báikkálaš hámis.

Govva 8: Flintoe transparenta maid lea gohčodan *Karasjok*. Sulastahtta transparenttaid maid lea sárgon dáža álbmotbiktasiin muhtun ovdagovain. Seammás geavaha maid seamma ođđasit muhtun govvaosiid *Finnepige nyeste Mode 1830* govvas. Govva lea luoikkahuvvon Norgga álbmotmuseas (NF.00605-001).

Govva 9: Mayera litografija sápmelaš dálus Sievjjus. Govva lea luoikkahuvvon Finnmárkku fylkkagirjerádjosis (Finnmark fylkesbibliotek) Čáhcesullos.

Govva 10: Berthélemy Lauvergne litografija mas oaidnit dálloeallima Guovdageainnus (Knutsen – Posti 2002: 203).

Loahppacealkka

Eanaš ládjogahpirat maid lean geahččan Norgga álbmotmuseas, leat čohkkejuvvon museai loahpageahčen 1800-logu dahje 1900-logu álggogeahčen. Ii leat vejolaš gálduid vuodul áibbas vissásit dadjat makkár leamaš ládjogahpermálla álggogeahčen 1800-logu, muhto lean dattetge árvalan mii lea jáhkehahti ja vejolaš.

Sihke Nesheim ja Gjessing oaivvildeaba ahte ládjogahpermálla bohtá islándalaš gahpermálla mii lei 1800-logu álggus (gč. Nesheim 1953 ja Gjessing 1940), dainna ákkain ahte *ládju*-doaba lea luoikkassátni. Orru baicce nu ahte juohke nissonolmmoš lea čoavdán hábmema iežas láhkai fiera, ávnnasvári, duddjondáiddu ja čignáivuoda vuodul. Mu mielas ii leat áigequovdilis jearaldat ahte lea go ládjogahpira «álgu» kulturluoikkaheapmi vai ii, go gahpermálla čájeha dalá sámenissonolbmuid hutkáivuoda iežaset hábmemis. Go nissonolbmot leat bidjan ollu barggu gahperhábmemii dien áiggis, de jáhkán ahte sidjiide lei gahpir dehálaš ja dainna sii čija-dedje. Dan ge sáhtta dulkot das ahte go leastadialašvuolta leavvagođii Finnmárukui, de hilgo maid nissonolbmot gahpira, go dát gárttai symbolan olbmuid čignáivuhtii ja máilmmálašvuhtii. Danne ii leat nu imaš jus fal nissonolbmot leat oaidnán eará sajiid gahpermálliid, de vaikko islándalaš gahpermálla, ja dakko bokte fas fuomášan ođasmahttit ja ovdánahttit iežaset gahpermálla.

Mun árvalan ahte *ládjogahpir*-namahus lea bohtán čikjabáttis maid galggai giessat fiera máddaga birra. Orru leamen ahte hearvabáttit leat leamaš oalle dehálaččat, dan oaidná maid das maid Knud Leem čállá gahpiriid birra. Ja soaitá leat nu ahte sápmelaččat leat dán bátti atnán guovddáš hearvan ja danne maid gohčodan de gahpira *ládjun*. Nu de čuovvolan dasa maid sihke Gjessing ja Nesheim čálliba *ládju*-doahpaga ektui.

Go fas geahččá gahpira hámi, de govve *čoarvegahpir*-doaba dan. Mun oainnán oktavuoda dan gahpiris maid Leem čilge ja ládjogahpiris. Oainnán maid oktavuoda gahpiris mii geavahuvvui ja geavahuvvo oarjevuonain Láhpis, Álttás, Hámmárfeasttas ja Fálesnuori guovllus (gč. Fors 2006: 269) ja ládjogahpiris maid govvejit 1800-logu mátkkálaččat ja govvadáiddarat, dainna erohusain ahte váilu fierra. Gállogáiddá maid álggus namuhin, lea biddjon gahpirii vai šaddá vuohkkaset, ja dan sáhtta oaidnit «ovdáneapmin»,

ja gahpirat main lea gállogáidá govvejit «odđaseamos» ladjogahpiriid. Oainnán maid oktavuoda dan ladjogahpermálles mas lea gállogáidá ja eanet oasis ja gahpiriin mat leat álggogeahčen 1900-logu muđui Finnmárkkus ja lagas guovlluin Suoma ja Ruota bealde. Mearkkaš ahte go fiera heite geavaheames, de bođii gahpervuodđu sadjái. Danne leat ge gávdnon *nulpo-* ja *jollegahpirat*.

Gáldut

Fierat ja ladjogahpirat Norgga álbmotmuseas (Norsk folkemuseum) Oslo

- NFSA.0568: Fierra Kárašjogas. Ostojuvvon álbmotmuseai 1907.
NFSA.0569: Fierra Kárašjogas. Ostojuvvon álbmotmuseai 1907.
NFSA.0572: Fierra Kárašjogas. Ostojuvvon álbmotmuseai 1907.
NFSA.0573: Fierra Kárašjogas. Ostojuvvon álbmotmuseai 1907.
NFSA.0575: Fierra Kárašjogas. Ostojuvvon álbmotmuseai 1907.
NFSA.0792: Fierra Davvesiiddas. Čohkkejuvvon 1907.
NFSA.0754: Ladjogahpir Mátta-Várjjagis. Čohkkejuvvon 1907.
NFSA.0757: Ladjogahpir Buolbmátjávrris Ohcejogas. Ostojuvvon 1907.
NFSA.0758: Ladjogahpir Buolbmátjávrris Ohcejogas, Čohkkejuvvon 1907.
NFSA.1187: Ladjogahpir Deanus. Ostojuvvon 1909.
NFSA.1519: Ladjogahpir Unjárggas. Čohkkejuvvon 1918.
NFSA.1587: Ladjogahpir Álttás. Norgga álbmotmusea fidnen dan 1919.
NFSA.3357: Ladjogahpir. Ii dihtosis gosa gullá, muhto árvaluvvon Áltái.
NFSA.3466AB: Ladjogahpir Davvesiiddas. Ostojuvvon 1929.
NFSA.3778: Ladjogahpir Álttás. Fidnen dan 1973.

Govat

- Flintoe, Johannes 1831: Čáhcenjuodahat sápmelaččain Deanuvuonas. Gávdno Norgga álbmotmuseas NF.05134-003.
Flintoe, Johannes 1831: Transparenta *Karasjok*. Gávdno Norgga álbmotmuseas NF.00605-001.

- Keilhau, Baltasar M. 1827: sárggus Kárášjoga sápmelaččain. Gávdno Norgga álbmotmuseas NF.07941-002.
- Lauvergne, Berthélemy 1840: litografija Sápmelaččaid luhtte Guovdageainnus.
- Mayer, Auguste 1840: litografija, Sámebearaš Sievjjus. Deattus gávdno Finnmárkku fylkkagirjerádjosis (Finnmark fylkesbibliotek) Čáhcesullos.

Girjjálašvuohta

- DANBOLT, GUNNAR 2004: *Norsk kunsthistorie. Bilde og skulptur frå vikingtida til i dag*. Oslo: Det norske samlaget.
- D'AUNET, LÉONIE 1968 (1854): *En pariserinnes reise gjennom Norge til Spitsbergen*. (Jorgalan Geneviève Jul-Larsen). Oslo: Forlaget av H. Aschehoug & Co.
- DE CAPELL BROOKE, ARTHUR 1827: *A winter in Lapland and Sweden with various observations relating to Finmark and its inhabitants*. London: John Murray.
- ELLENUS, ALLAN 1990 (doaim.): *Bilden som källa till vetenskaplig information. Föredrag vid Vitterhetsakademiens symposium 13–14 april 1989*. Stockholm: Almqvist & Wiksell International.
- FORS, GRY-KRISTINA 2006: Samiske klestradisjoner i Nord-Troms og på kysten av Vest-Finnmark. – Bjørn Sverre Hol Haugen (doaim.), *Norsk bunadsleksikon* s. 265–276. Oslo: Damm Forlag.
- GJESSING, GUTORM 1940: Hornlue, an extinct form of headgear of the Norwegian Lapps. – *Folk-liv: Acta Ethnologica Europaea: svensk årsbok för europeisk folklivsforskning* s. 52–61. Stockholm: Bokförlaget A.-B. Thule.
- GUTTORM, GUNVOR 2006: Karasjok-drakten. – Bjørn Sverre Hol Haugen (doaim.), *Norsk bunadsleksikon* s. 288–297. Oslo: Damm Forlag.
- HEGGSTAD, LEIV – HØDNEBØ, FINN – SIMENSEN, ERIK – HØGSTAD, MARIUS – TORP, ALF 1990: *Norrøn ordbok*. Oslo: Nordli.
- HÆTTA, INGA HERMANSEN 2006: Kautokeino-kofta. – Bjørn Sverre Hol Haugen (doaim.), *Norsk bunadsleksikon* s. 276–287. Oslo: Damm Forlag.
- ITKONEN, T.I 1948: *Suomen lappalaiset vuoteen 1945. Ensimmäinen osa*. Helsinki: Werner Söderström osakeyhtiö.
- JUUSO, JANE 2006: Nessebykofte (Unjárgga gákti). – Bjørn Sverre Hol

- Haugen (doaim.), *Norsk bunadsleksikon* s. 306–310. Oslo: Damm Forlag.
- KNUTSEN, NILS M. – POSTI, PER 2002: *La Recherche. En ekspedisjon mot nord*. Tromsø: Angelica Forlag.
- LEEM, KNUD, 1975 (1767): *Beskrivelse over Finmarkens lapper*. København: Rosenkilde og Bagger international boghandel og forlag.
- MAGGA, ELIN 2006: Sør-Varanger-kofta. – Bjørn Sverre Hol Haugen (doaim.), *Norsk bunadsleksikon* s. 311–316. Oslo: Damm Forlag.
- MARMIER, XAVIER 1997 (1840): *Brev Nordfrå. Xavier Marmier. Utval, omsetjing og innleiing ved Magnhild Svenheim*. Retrykk nr.11. Tromsø: Universitetsbiblioteket i Tromsø.
- NESHEIM, ASBJØRN 1953: Noen nordiske ord- og kulturlån hos samene. – *Liber Saecularis in Honorem J. Qvigstadii Editus Pars II. Studia Septentrionalia. V.* s. 123–147. Oslo.
- NOSS, AAGOT 1970: *Johannes Flintoes draktakvareller*. Oslo: Det norske samlaget.
- SVENHEIM, MAGNHILD 1997: Forord. Xavier Marmier – ein fransk litterat på reise i nord. – Xavier Marmier (čállí), *Brev Nordfrå. Xavier Marmier. Utval, omsetjing og innleiing ved Magnhild Svenheim*. Retrykk nr.11. Tromsø: Universitetsbiblioteket i Tromsø.
- TROMHOLT, SOPHUS 2007 (1885): *Under Nordlysets Straaler. Skildringer fra Lappernes Land*. Guovdageaidnu: Sámi allaskuvla – Sámi instituhtta.
- WAHLENBERG, GÖRAN 1804: *Geografisk och ekonomisk beskrifning om Kemi Lappmark i Vesterbottens Höfdingdöme, med geografiska karta*. Stockholm: Carl Delén.
- ZORGDRAGER, NELLEJET 1997: *De rettferdiges strid. Kautokeino 1852. Samisk motstand mot norsk kolonialisme*. Oslo: Vett & Viten as.

Properly dressed women choose a special headdress: The shape and decoration of the ládjogahpir in the early 19th Century

In this article I discuss the use of the *ládjogahpir* as being a part of women's body decoration in the beginning of the 19th Century. For women who work with *duodji* (Sami applied art), clothing design has always been important and is an area where women can demonstrate their technical and aesthetic skills. It is possible to talk about at least two main shapes of *ládjogahpir*

and the question is if these shapes are related to two different periods, one being the early 19th Century and the other being the late 19th Century.

Available written sources are rather vague and as a result, I utilise a variety of different approaches to approach the issue, including an examination of museum artifacts from the beginning of the 20th Century. In my article, I examine what the words *ládjogahpir* and *čoarvegahpir* mean and through this investigation, you can arrive at some explanations regarding the shape and decoration of the *ládjogahpir*. I use some examples from the *Norsk folkemuseum* collection to show the variety of headdress designs. Many 19th Century explorers remarked upon the headdresses and I discuss their observations. Finally, I refer to the artworks of several European artists from this time and I discuss their images, which may represent «the truth» or may represent the artist's interpretation.

Gunvor Guttorm

Sámi allaskuvla

gunvorguttorm@hotmail.com